

„אזין יקר, לפני כמה שבועות קיר בלתי את הניגודים שלי, שהנאמנות לחבר ברוב טובך, לא הקדמתי להודות לך משום שרציתי לקרוא אותה תחילה.

מרהיבני מאד, שהמפעל שחזר לפני הניגודים בלתי חשיבותו, שהנאמנות כבר מקום לספר, שאלה מקדיש לי בהתעניינות גדולה ובעונת רב העיני על זכר את העבודות שהוצאתי לפעולה בפלשתינה: במשך חמישים שנה, על כל הפרטים שצעתם, אודה, מושמח בזכרונם: מחקר, פרט לגור דות מסוימות, נראה לי מדיק בללל. הבינות יפה; אדון יקר, את עיקר העניין שלום המכריע אשר הדריכנו, לא היה זה אקט של פילנתרופיה גרידא, כי אם מפעל שונה לחלוטין מנקודת השקפה מוסרית: היותי חמיד נחון מאד לעתידות של היהדות. בנידנתי האומללים, המרוכזים, כל כך באידיאל המורחית, שהיו שם נרמסים בידי הדיכוי הכבד ביותר, עזרו לקראת יאוש, דנתי בשאלה הכאובה הרבה עם הרב הראשי צדוק כהן, איש בעל רוח נשגב כל כך ולב גדול כל כך, שהקדיש את חייו להגנת עניני היהדות. כנא לי כלכל הכרה, שאנו מצויים לכונן ענינינו לפלישה תינא ולבקש שם את הצלחה של היהדות על ידי יצירת מרבזים שבהם תוכל להתפתח הרבנות היהודית, אינטלקטואלית ומוסרית.

אולם מעולם לא הייתי מעז לקבל על עצמי את האחריות לשלילה מתיישבם מהופך בחזון בנוגע לעתיד העיני להם. הסנטימנט של שיבת ציון שנתעורר על ידי חובבי ציון המרומי את הרעיונים והרומנים להשתקע שם ולבנות מושבות יהודיות קטנות, ומשום חוסר נסיון והקשים שנתקלו בהם באו כעבור זמן קצר במצוקה איומה. הרב הראשי צדוק כהן בא אלי לדרב על מצבם העגום, ומתוך הסכימה עמי גמרתי בלבי לעזור להם, משום שהדבר הזה התאים לעיונותי, וכך קיבלתי פעם אחת בתוספת החלטתי את בא כוח המתיישבים בראשון לציון ולדברך גם את הרב מוהליצ'ר, שאני אני זוכר ביקורי כפי שכתב לך מל פראנק, הואיל והביקור לא היה פיע כל השפעה על ההחלטה שהחלטתי, רק כעבור זמן נדשרתי עמי בענין פלשתינה לרגל יוסף המושבה „מוכרת בתיה“.

„צריך אני לומר, כי מחוץ לרב הראשי צדוק כהן ואישים ספרדים אחרים, הביטור כמעט כולם וביחוד הנטיטאליס היהודים בפתח על השתקעוניהם של יהודים בפלשתינה והשבשנסיוני עצמי לשלון צריך היותי להם בקשים גדולים שחשבו עליהם למעמים, שאי אפשר להתנצר עליהם האביה של הממשלה התורכית — שציתי לה מראש, ובגלל זה מנעתי עצמי זמן ממושך מהופיע בשמי, — האכזת הרעה של חקרעוה, חוסר ידיעה ונסיון, אצל המתיישבים, יתר על כן הקושי שנתקלו בו בהמצאת אדמינסטראטורים מוסכמים בעיני ניסיון, ובהמצאת אנשים שיוכלו לנהל עבודות הקלאיות, שהיו מרע הארגונומיה לא התקיים עוד בתקופה זו. כל אותם הקשיים, שצריך היותי להתגבר עליהם, חשיבותם היתה כר בידי גדולה יותר, מאילו כשרות של המתיישבים, ביחוד במחברות בתיה וראשון, שהרחבת עליהן את הדיכוי הגדול גם הרבה האבות אחרות פתח תקוה, שהכנסתן שם את

הרבות ההדר, שנומה לכך שהמרכז היה שחיה קטן או יש בו עכשו איכ' לוסיה כמעט של עשרת אלפים נפש; שומרון שהשמדתי שם ביצח בשטחן אלפים אקר ומעלה ושהפזיז את המל' ריה בכל הסביבה ועכשו הוא מוחזק כאחד המחוזות הפורים ביותר של פלשתינה; הגליל העליון והתחתון. הגליל השאלות הקשות, שבהן היתה עיקר התעסקותי, מספרך נראה, ששאלתי היגות היתה אחת השאלות העיקריות, באמת היתה זו רק אחת הפרובלמיות, שדרשו הקירה מעמיקה. ביום, וזוהי שמחתי הגדולה, נכנסה התיישבות הפלשתינאית לתתיה

פה חדשה, לאחר שהבית הלאומי הר' כר על ידי המעצמות הגדולות באירופה ואמריקה, נכנסת ההתיישבות הפלשתינאית לתקופה חדשה, דורות רבים היתה ארץ ישראל הלוט, שחי תמיד בלב היהודים והגבירה בהם את כוחה הנפש לעמוד בפני הדריוות הנוראות ביותר. כיום נעשתה ארץ ישראל ממ' שנת ויש בי אמונה שלמה כי בע' תידה של היהדות, מתוך שאני הוור ומודה לך בעד ההיכר שהקדשת לי אני מבקש לקבל את הבעת רג' שות' הטובים והמצוינים ביותר.

אדמונד דה רותשילד

מנורת המאור

של ר' ישראל אלתרמאנה

חדשה מספרות המדרש והמספר

שנת 1932, העשרה כל כך ביובלות וימי זכרון, היתה גם כן שנת יובל מיוחדת במינה לחכמת ישראל: עברו מאה שנה מאז הופיעה ההוצאה הראשונה של „התקפה בבית הכנסת אצל היהודים“ של יום טוב ליפמן צונץ, הופעת הספר הזה היתה, אם לא יום הולדת למדע היהדות, על כל פנים „כר מצוה“ של, כלומר על ידי היה למדע במלוא שגור הקומה „המול“ הנכבד של „מנורת המאור“ שלפניו הקדיש את השלישי שבארבעת הכרכים הכרכניים של הוצאתו הנקדרה לזכר יובל הזה, ומ הראוי שנלך אחר המ' זו, ונבאר לעצמנו מה לימדה אותנו הוצירה הנפלאה הזאת של יום 5 צונץ.

הספר הוקר מן הצד הארגוני-החברתי את תולדות בית הכנסת, מן הצד הרוחני את תולדות הדרש, כלור מר למעשה הוא נותן סקירה מלאה על החיים הפנימיים של עמנו מימות נולדת בכל עד הזמן החדש. כי בתקופה שלאחר גלות בבל בא במקום העדה במקום אכפות הקהל או חוקנים הקדשות בקרקע, ארגון צבורי על יסוד תורה, ובמקום דבר הנביא, במקום ההנהגה הנועזת השרה של מענה האל, הדרש, כלומר הנסיון להשיג „תשרי בול שמימיות לשאלות אנשיות“, למ צוא פתרון לשאלות היום בספרי קורש בתלבים, מן „המבנים“, הלויים שזימר דו והסבירו את התורה לעם בימי עז' לא, מספר דברי הימים שהוא המדרש האשון על תולדות ישראל מן התר' נומים הארמיים ועד המפגש העניני של בעלי האגדה בתלמודים ובמדרשים; מכאן לפיוטים ולתפילות שאינם אלא מדרש בצורת שירה, ומכאן לפסוקות המוסר והדרש שבתקופה „הרבנית“, עד „המנדלים“, „המוכילים“, שבספר הזמן החדש ועד המטופים המודרניים, שהשתללו לבשר את דבר האלהים בשר פה אירופאית צחה מתוך השכלה מר' עית — כל אלה מחוים, אצל צונץ, שלשלת ממושכת אחת של מוסד אחד ושל פעולה רוחנית אחת.

בנים האגדה

גדולתו של צונץ היתה, שראה בתולדות דתות וזו מונו במקום, במונ, בצורה תופנית, שרובן לא היו ידועות ומבועות כל צרכן, היסטוריה אחת ואחידה של הדרש, באופן זה הציב (* ספר מנורת המאור לרבי ישראל בן יוסף בן אלנאי לאו זצוק"ל. יצא לאור מכ"י ישן עם מצוא והערות ע"י הלל גרשם המכונה הימן ענעל או ארבעה כרכים, ניו יורק הוצאת בלור הרפ"ם — תרצ"ב.

והקטנים, מטפלים בהם בספריהם. מכל אלה מובן, למה האגדה אחרת כל כך לעמוד בדרשות עצמה. ספרי המוסר החשובים, כמו ספר החסידים של ר' יהודה הלפרין, לא יכלו למלא את החסרון הזה. הם נולדים להנהגות שרובן מבוססים אמנם, על האגדה הישנה אך הם דוחקים מלחל אוסר מקיף ושיטתי שלה אולי לא הרא' שון, אך בודאי המפליה והמשפיע ביותר ממכנסי האגדה באופן כללי ועניני, הוה ר' ישראל אלנפאוו ועל כן ראוי ספרו „מנורת המאור“ שיצא עכשו בפעם הראשונה לאור גם היום, לתשומת לב מיוחדת.

ר' ישראל אלנפאוו

היה מלחשבי טלמוזה (טורדו), בירת לשטיליה שבספרד. משפחתו היתה מן המצוינות בחכמה ובכבוד, ואחר מכותי הכנסת של טורדו נקרא על שמה (שכן היה נוהג — ונוהג היום, למשל עוד בתימן — שביה הכנסת הוא מוסר השייך למשפחה חשוכה). אין אנו יודעים אלא מעט מן המעט על תולדות חייו, „בבקשה“ אחת, שלפי ה„סימן“ הקבוע בה חוברת בשנת 1363, הוא מתפלל: „המול עלי ולא אנוע בפתע, ולא אמות במיתה ההרופה, נחני אך בדרך טוב ומישור, ולא אצנוה לבור שאון ענפה.“ ואולם בקשה זו, כשהיא לעצמה מורה על חרום הזמן, לא נתמלאה. במבח הגדול שהטח בשנת 1391 — עוד מאה שנה לפני הגירוש — את מיטב היהדות הספרדית, נספה אף ווא. לינה מפורסמה המוקנת את הללי הכבת הזה מוכירה גם אותו: „רב ישראל המפורד, לפני כנים אעורר, כחזו הצר הצורר, עליו כל בני ישראל, וציר נאמן של פהלה, שחט עצמו תהילה, ואת אועס בלילה, אל שאול ואל בית ישראל.“ „במותו כלו התפלות, ונסעו ממקד הלות, ויהנו בחילות, ומירות ישראל, לעולה תמימה הקריב נפש, לפני האל קדוש, וברתו את ראשו, על קדושת ישראל, ושלמה אחיהו, בעת אשר דאחו, מתגולל בדם, ויעש אף הוא, כאשר עשה ישראל.“ מכאן אנו למדים שרבי ישראל היה לכאורה חזן ובעל תפילה, והדבר הזה אינו בלי חשיבות להערכת ספרו. כשראה את הפורעים באים עליו, מת ביד עצמו מות קדושים, וכן עשה אחיו. ואולם ורעו לא נכרת, בנו אפרים ברח לאפריקה הצפונית, והגיעו שם למעלה נכבדה, ומשפחת אלנפאוו נפוצה עד תולדות וא"י, ואינה פוסקת להיות חשוכה באפריקה הצפונית המערבית עד היום.

צורת הספר

ס' „מנורת המאור“ פותח במבוא נחר, שבו מבאר המחבר גם כן את שם הספר (בחזון של מנורת זהב, שהראו לו מן השלמים). הספר עצמו כולל 20 פרק, שונים מאוד בהקפם, כך מחזיק פרק התפילה 440 עמוד, כך שפם, ואולי פרק כבוד אב, ואב פחות מ-20. בתוך הפרקים, שכל אחד מהם הוא לפי הרוב בן עשרות, ויש בן מאות עמודים, אין שום חלוקה פנימית, אך השם חולם באמת את הענין, והדברים נמצאים במקום שיש לשער אותם ואין יוצא מכלל זה למשל „מלאכה“ שנמצאת בפרק תלמוד תורה, (שם גדולה תורה. שיש עמה מלאכה). גם סדר הענינים הוא גבוה, ועוד כמה שאני רואה, מקורי. צדקה (במעט בולו סדר הלכות צדקה), תפילה (במעט בולו סדר התפילות ממש, נזכר שהמחבר הוה בעל תפילה, הוא סידר לו כל מה שני חזן לעימותו) תשובה, ענות, תלמוד

העורך האחרון: ב. כצנלסון

רותיו — אתה והבולמוס שלך יאח
לכם חותן כזה" — העלה גוריא
לפני עינו הפנימית את מאורעות היר
מים האחרונים כמלוא היותם: כיצד
נטפל בשעת טיול למר פירכאדרינא
והתחיל להפליג בשבח פדצומו, שהוא
בפרה של המורה ובשבת עשירותיו:
"שמועה שמעתי שמר פירכאדרינא
עוסק בסוריא בפרגמטיה של פקושי
תופים והם עקר עשירותו!"
אף כאותה פרגמטיה עסקתי"

— השיב מר פירכאדרינא בקצת
היסוס והטיל עין של זעף

יכול שבסופו של דבר — חררה
גוריאל אותה שעה — פלטתו דיבור
של שטות — וזהו כך אומרים הבריות
אז — — — רחוש הרר
עושה אותו מזהרורי לבו — נמצא
שעל כל אלה נזורה עכשיו בלייה!
כבש גוריאל ראשו בכפיו ובכיתו
נשמעה, בכייה מלה וממושבת.
פרחו ימים, פרחו לילות — נאבך
עם נפשו עד שנבר על נפשו.

מיוגע מטרופורישנה, כשצוללים
עמוקים חופים עיניו, כא לעדר, עמד
בחוכם זקף עצמו כמלוא חודו וקרא:
"אה — האה!"

התפוצצה בת קול של צחוק אדיר.
סליחה לא נתכוונתי לומר — מנסה
במבוכה — "לא נתכוונתי לומר
אלא — שאני אריה".
רגע קטן של הפתעה, הכל שותקים
ושוב מתרעשת המולה גדולה, דיבור
רים של לעג, קריאות של התראה,
צחוק אדיר.

ולא נשתככה סערת ההמולה עד
שבה הדרשן ד"ר בדומה לרומה, ואמר
לו דרך ציוני, לילך אחריו.
ודאי ששיחתם היתה שיחה ארוכה
של כובד ראש וכשיצאו שניהם מעבר
הכמכוק, נצננו עיני הדרשן מקנאה
של ריאת שמים:

"וזכרה בני" — היה סיום דבריו
— "כי רבים ועצומים צנים פחים
מידי אויב ומשטין".

"יומם ולילה ינסנו, כי ננער בשטן
כל ימי היותנו בשר על אדמות.
יראה זאת שומה עלינו, כי נתד
כס ונדבר את האריות אשר לנו
ונתן בעפר פינו וברתנו ברית הד
שה ותשמע תפלתא — עתה ולעולם.
ואשר ראית ושמעת אתמול עם
כומר עלי יאגם, שכוח תשכח כי אשר
ראית ושמעת לא נכונת היא, כי אם
לחמי רמיה אשר תחולל יד השטן
והאויב! אורד יהיה!"

ועוד זאת בני! טובה אשה לגבר,
כי תגדש מבשרך את חשרת-האופל
אשר חיטב בעיני השרים, קחה נא
איפוא את העלמה פלפלא-חריפתא,
בת פירכאדרינא לאשה לך ופירת
ועצמת כחול על שפת הים".

תלה הדרשן עיניו בשמים: "והוא
תעורר שאת מאשה-הבשר ו — (כאן
נעשה דבורו כפומון) — מור שאת
תל — אף וסבל ואל תת-אז —
נ"ל" אמר ועקר את רגליו.
עיני גוריאל היו כשני נאדות של
דמעות.

שלשה ימים לא אמר לא דיבור ולא
חצי דיבור, אלא היה מסמך ותור
וממך את נפשו. להסיר כדיליה וסי
גיה וכשנראתה לכיאה בחלומה ואמרה
איני אלא רות אמר וינקה בפניו
שלש דמעות של ביווי — עמה עמיר
רה של נאחה בפני הארון הדרשן —
ובלול תרועה של שמחה, שתעוועד
ההיחלום כנחלמו הוימו והוא מיכן
ומומן לעקור החרוריו עקורה שאין
לה תכנה עולמית ולמסור עצמו כסר
מא לתהנות הארון הדרשן עמה הא
דו החרשן בפני אביוניה של העלמה

פלפלא חריפתא קנה לבם בתפארת
המליצה ואמר: וזונו אותה לגוריאל.
אמת — שמה פירכאדרינא לא רצה
תחילה לשמוע על כך, היה פרוץ מאד,
קרא ותנן וקרא: הוא כקליפת שום ואין
לו כלום! אלא בסופו של דבר מצאה
זונתו את הפתח ללב, פירכאדרינא

נא" — אמרה — פירכאדרינא
על שום מה אתה מטייל דופי בניריאל?
"בבקשה ממך, הסתכל בו — הרי
הוא צהוב".
ולמחר היתה רתחונה.
נוסמב מירינק

מנורת המאור

של ר' ישראל אל-נקאה
(סוה)

ממלאכת המחבר

לפני זמן לא רב הביא לי אחי מרע
התימנים ספר עבה והעיד עליי שהוא
חיברו. תמלתי קצת, כי ידעתי שאינו
בר הכי ואולם מיד הוסיף ומנה לפי
תומו את הספרים השונים שמהם העי
תיו, "חיבור" את הספר שהביא לפני.
נראה לי ששימוש זה במושג "חיבור"
הוא די מקורי, וצריכים להתחשב בו
כשבאים לדון על ספר מימי הביניים.
בתקופה שלא היה עוד דפוס (ואנכי,
בתים נמשכת תקופה זו במובן ידוע
עד היום) היתה חשיבות רבה להע
תקה סתם, וביחוד, כשניתן מבחר מור
עיל מתוך ספרים רבים, למשל, ספרים
שראה ר' ישראל אלנקאה. ואולם מפ
עלי של אלנקאה הוא נעלה ממלאכת
"חיבור" כזאת. הוא לא העתיק חלקים
שלמים מתוך מספר מצומצם של ספר
דים, (במקום שעשה כזאת, שמר לני
אוספים קדמונים, כמו, "חופת אליהו"
— דברים שמנו ההכמים במנין —
"אור עולם" — מאמרים הפותחים
במלת לעולם — וכיוצא באלה, או
נותן עדות על כוח השפעה, למשל,
כשהוא מעתיק את "הלכות תשובה"
מספר הרופא של ר' אלעזר מוורמזא,
בעל המוסר האשכנזי, אלא לוקט
סעיפים קטנים ומטננים מהמון עצום
של מקורות, סידרם באופן, שעצם
המשך הדברים יהיה לקח ותורה, והת
קין את הלוקטים הן ע"י ביאור או
תרגום לעברית של קטעים אר
מים, הן ע"י הערות של חיבור או
מבוא. אני, שספר האגדה של רבניצקי
ביאליק נעשה לנו ספר עם ולימוד
מפדנה ראשונה, יודעים להעריך מלא
בת ליקוט, סידור והתקנה, ומה גם
שחוג המקורות, שמהם שאב אלנקאה
היה רחב ביותר, ומפעלו, עד כמה
שאנו רואים, הוא כמעט מעשה ברא
שת.

אכן, ר' ישראל אלנקאה נותן רק
מעט דברים משלו. בזה הוא דומה
לאוספי המדרש הקלסים. גם במקור
מות שאנו נוטים לראות את דבריו
הוא, נכיר בקבוצת הימים, שאינם אלא
לקוחים מאיזה מדרש שנעלם מעינינו.
שמן כך הרין בסיסו פרקים
המונים לא בלי הן מוחד, את השבת
או את הגנאי של המדות הנדונות באר
תו פרק ("גדולה ענוה", קשה לצי
נות" וכו'). בהם חשבתי לראות את
מלאכת ידי המחבר; ואולם כפי חור
עה שנרשמה לכרך האחרון, נמצא
עכשיו בספריה הסמינרית האוניברסי
חלש מ, משנת רבי אליעזר, ובי קצת
סיומים אלה (בהגה שאני כותב את
השורות האלה, אני מקבל את "ת
ביץ" האחרון, ובו שני מאמרים על
התגלית החדשה הזאת, מהם ולמד
הקורא גם כן את חשיבותו של "מנורת
המאור" שלנו לחקר ספרותנו העתי
(סוה).

בעיקר כהלכה ובמנהגים בולט
שאר המחבר נותן מראות עצמו אלא
מעט לפני שנים אחרות ויכולתי לתאר
בעתון הזה תאור מפורט את החגים

ברחוב היהודים האשכנזי לפני 300
שנה" לפי ספר המנהגים הפרנקפורטאי
"יוסף אמץ" (מוסף, "דבר" תרפ"ט,
מרחשוון-כסלו). ואולם בנוגע למנהגים
והנהגות יש סיבה מיוחדת, למה אין
בספרנו חידושים הרבה. הלא בירת
קשטיליה היא לא בלבד מכרות
הנוסח הספרדי, אלא של מנהגי כל
ישראל. באותה העיר ובאותו הזמן
שהו בו אלנקאה חי גם ר' יעקב בן
הרא"ש, בעל ה"טורים" ("אביו זקנו"
של השולחן ערוך) ופוסקים אחרים,
ועל כן לא חיינו זקוקים לחכות למנור
רת המאור, כדי ללמוד מפיו מה היא
מנהג מולידו. כראי להבליט אולי את
האשמויות (ב, 356), את אסרו חג
(ג, 612). אם היוסטינו הוא "חציו לה"
וחציו לכס", הרי חיוס שלאחר ההג
הוא גם אצלנו, גם אצל מוסלמים
ונוצרים כולו — יום של תענוגים עמ'
מיים. שם, "אסרו חג", שנשמך אמנם
על דרוש תלמודי מסופק, נמצא כאן
ומפורש יפה — אנכי, קרא: כדי שית
עכב, לא: שיתערב — ואולם אינו
נמצא בטורים, ואפילו בשולחן ערוך.
כדאי להזכיר גם כן שר' יהודה
ג' ג' יא את השנה ידוע היטב כמסור
חבר של ר' יהודה הלוי, מופיע כאן
בפוסק הלכה (ב, 166, 188).

ואולם בדרך כלל אינו מוצא במנורת
המאור הרבה רמזים לתנאים הסוציא
ליים המיוחדים לזמנו. כשהוא מסד
יום את הפרק על הצדקה (א, 89): "כל
מי שאומות העולם גוזלין את יגעו,
כאלו נתן צדקה, ומה שאנו פורעין
סם לאומות העולם כדי להעמידנו ול
החזיק ירינו בתורה ובמצוות, נקרא
צדקה", הוא נסמך אמנם על דרש תל
מודי, אך ניכרים אותות הזמן; במקור
מות שונים ניתנה אותה לנכבדים שלא
לחטיה על הקהל בדיבתם ושאפור
יתהם הפרטים — אך מתי לא נזל
את ממונו, ומתי לא היו לנו גבאים
ופרכים שרבו זה עם זה משום דריפת
כבוד? כדאי לציין את הלכות קבלת
גרים (ג, 481) שעושות רושם, שהן
הלכה למעשה, כלומר, גם בזמנים ההם
היו מתקבלים גרים, ואין פלא בדבר,
שכן מצינו בימות מסעי הצלב את
הגרים מצטיינים במסירות נפש על
קידוש השם. יפה היא ההנהגה הזאת:
הנשים מעמידות להן אשה נבאית
ותגבה מהן בכל שבוע הצדקה ותחלק
אותה לעניים. והצדקה שתתן האשה
תשתלל שתהיה ממעשה ידיה
ומיניעה" (א, 47).

הלשון של אלנקאה, הבולטת
ביחוד, במסעים המרובים שנהגם
מאמית או התקנים, דורשת מחקר
מיוחד; ובכוונה נמנעתי מלהביא כאן
מה מן הפנינים הלשוניות הפזורות בכל
הספר. כי לא תמיד קל להכריע, אם
המחבר דלה אותן עצמו, או מצא אותן
מבועות במקורות שלפניו. יש לו
כנראה, נטייה להפחע פתגמים מסוימת
למשל, "המוסר מים יוסיה קמה"
(המורה בצד אחר של המענה, צדק
להורות גם בצד השני שעה, א, 166)

במקורותיו אין הרעיון בצורת פתח
"מסח שחנך בוראך כבדנו" וכו',
מקורות

דומה שר' ישראל לקט שבעה מ
מקורות אינו מונה בין אלה
הח"ד אעפ"י שאין כמעט עמוד
שארין בו פסוקים, ופסוקים הרבה, ו
כולם נכנסים בגדר של אחד מסר
המקורות שאוביר. רק מועטים
הדרושים של ר' ישראל עצמו. אך
יכול שלא להביא דרוש אחד, שכנע
אינו של המחבר; הוא נמצא במ
בולט, בסוף כל הספר: "וכן אנו
ביום לדרוש את שלום ירושלים
קדשנו ותפארתנו, שנאמר: ודרשו
שלום העיר אשר הגלית אתכם מן
נה" במקור, בירמיהו כט, ז', נה
כידוע: אשר הגלית אתכם מן
ומאן ומעולם תלו המתבוללים
עצמם בפסוק זה. האם לא מפליא, כי
תען הדרשן לפרש את הפסוק, על מ
לפסח על פניהם של אלו?
המקור העיקרי הם, כמובן, התל
דים, הכבלי והירושלמי, והמדרש
לכל ענפיהם. חוץ ממלאכת הלוי
והסידור חשוב כאן מנורת המאור
כעד לנוסחאות עדומות ומבוצות,
במקלט של מדרשים, שעד עכשיו א
ממנו או לא הגיעו אלינו בצורה שלם

בנות גן עדן

דוגמה לחשיבות הנוסח. מפורסם
הן בנות "חורי" מתוארו גן עד
שבקוראן והמסורת המוסלמית. מ
יוסף הרוביני ו"ל, חשב, שמח
סילב מיהודים ונוצרים את המ
הכללי, שגן העדן דומה לבית מש
ואחר צייר את גן העדן שלו לפי מ
תאוצ הערבים בימיו. עיקר הדעה הוא
בראי כבון. ואולם העידו בזמן הא
רון, שכמה ביטויים מדרשות נוצרו
(היו צדיקים להוסיף: ויהודיות) וה
הנושא היו בעלות גנים רבות, וה
עלולות לקבל כפי דרשנים עממי
צורה, שאדם פשוט כמחמך יכול ה
להבנים באופן גשמי. למשל, כשהת
דבר על החיפה, שיש לכל צד
וצדק לעתיד לבוא (מושג מצוי
אצל הנוצרים), כלום לא מן הקו
שדרמיו העממי חיפש את הכל
שבחופה? ועתה, מפורסם הוא העד
שהצדקות שהאדם עושה בעולם ה
מלוות אותו לעולם הבא. ואולם ע
לא קראתי את הרעיון הזה בנוסח
יוחד לדרוש במנורת המאור א' 86
צדקות ישראל עושין בעולם ה
הולכי לפניהם לעולם הבא ויג
אצלם בגן עדן, שנאמר: יבוא ש
יגוהו על משכבותיו הולך נכוח. רע
כזה, שהמעשים הטובים שעושה א
בעולם זה נהפכים לבחורה נאה המ
דמת פניו בעולם הבא וכו', הו
כידוע, נפוץ ביחוד אצל הפרסים.

גדולה מלאכה

הזכרתי, שרק אחרי הדפסת
מנורת המאור נגלה קטע מ, משנת
אלעזר, שנחשבה כאבירה, ולפי
טע ההוא יש לדון, שהלוקט גרולים
מדרש קדום זה נשמרו אצל אלנקא
הפסקה הבאה, שהוא רק קטע מ
מתוך שבת המלאכה ("העבורה",
שאין אומרים) שבאותו מדרש, מ
שדרושו לא היו חסידים מעם. "גו
מלאכה שכמה כריות ברא הקו
כרוך הוא בעולמו, ולא מסר מלא
אלא לבני אדם. וכן הנה ר' מא
אומר: ראית מימך ארי סבל, ה
קיווי (מיבש פירות), שועל הנווני,
לאת מן החיות עושה מלאכה, ולא
לא ניתנה להם מלאכה? לא ממנו ש
שפלים, אלא מפני שהמלאכה תבי
גדולה מלאכה, שכל הנביאים התע
בה ועבד אביונו עיני השמים

ראל, מיוסד על אלנקאווה. אך בזה לא שלמה עוד השפעתו. גם ספר ראשית חכמה של אליהו די וידאש, בודאי אחרי חזונו. הספר חכבלי הנפוח ביותר (ספר קדוש ונורא, אשרי אדם שילמד בו כל יום), העתיק מתוכו פרקים שלמים. השפעתו של אלנקאווה מיוסדת על קלסיותו, על מלאכתו שהיא כמעט כמעשה בראשית. גם מה שנשכת יש בו כדי להעיד על פוריותו, כביכול, שגם זו בחינתו; הלואי אותי עזבו וחזרתי שמר.

מלאכת המו"ל

"חכמה מפוארה בכלי מפואר" קורא הרב אסף בכפורת ב"קריית ספר" ח' 459, להוצאה הזאת של מנורת המ"א ע"י ד"ר ענעלאוו. ואכן אם ספרו של אלנקאווה הוא בית האוצר למיסר הישראלי, הרי הערותיו ומבואותיו והוספותיו של ד"ר ענעלאוו הם המפתחות לבית האוצר זה. ההערות, שהן בעיקר מיאמי מקומות, הן למפורסם שמהם שאב אלנקאווה, הן לספרים שהעתיקו ממנו, מוכיחות את המסורת המדעית הטובה ביותר מימות שלמה בובר ז"ל (אלא שאיני מבין על שום מה לא כתבן עברית, כדרך בובר, הלא רובן שמות של ספרים עבריים). המבואות הם רבי לקח, על המחבר ומשפחתו (א' 14, ב' 35, ד' 79), אלא שהפיוט ב-4 כרכים מטירד קצת. וכלום לא היה כדאי לערוך גם מפתח של ענינים, מאחר שאין, כמובן, בספר של בזה סדר הגיוני שלם, כמו באוסף מודרני כספר האגדה של רבניצקי ביאליק. אין כאן בקשת החסר, אלא השולחן מלא כל כך רוב טוב, שהתאווה לתוספת מתעוררת מאליה. כשיום טוב ליפמן צונץ כתב לפני מאה שנה את ספרו על תולדות הדרש מימות עזרא ועד ימיו, לא התכוון למטרה עיונית גרידא; אלא האמין שיריעת העבר תשמש עוד לפתרון השאלות הדוחקות בתיוקן ההווה. לאסוננו ולאסון עצמה, הלכה חכמת ישראל והתרחקה מכל זיקה לחיי המעשה של צבורנו. יהי רצון, שהוצאת "מנורת המאור" הזו, שכולה חוכה במטרה מעשית, ושמוציאה לאור הוא פעיל במקום בולט בתחום הפנימיים של היהדות האמריקאית, ישמש כאחד מצינוריה הדרך למדע היהדות, שיחשוב את דרכו ויחדל לתת מה שהשעה צריכה לו. "מנורת המאור" הזו, למשל, הוא לקח שיכול להיות יקר גם לפני זמננו. אך הוא זקוק למי שידוכבו, שידבר בלשון, שאנון דורנו תקלוט אותה.

ש. ד. גויטמין

החשובות ביותר, את החיפוש הנוצרי מטעה העדר נוסחאות קבועים ומופ"טים והצורה של זיכרון שאין אחריה, לכאורה, הכחשה. אך יש הכרעה ויש קבע בשאלות העיקר. הפוסקים הגדולים של ימי הביניים לא יצרו את ההלכה, שלמעשה היא אחת ויחידה בכל ימי דותיה; הם רק אספו לספר מה שהיה נמצא לפנייהם, והוסיפו, כמובן, כפר"טים. והוא הדין במנורת המאור של ר' ישראל אלנקאווה, שאינו אלא המשקע של עיקרי הדעות והאמונות שהיו מקובלות באומה לפניו. נמצא, שהוא ערוה חשובה של הכרעה ופסק לגבי דיכוי החששות הנראה במקורות הראשונים.

ואולם האחדות אינה חדרוונגות. לעומת הכלל, "חייב אדם להקדים פ"ר נסת נפשו על כל בני אדם ואינו חייב לתת צדקה אלא אחר שיהיה לו יותר מפרנסתו" (א' 70) עומדים סיפורי הסידים, שנתערטלו מכל ממון ולא השי' יצחו גם בפרנסת בני ביתם מתוך הפ"רות מרת הצדקה (א' 85 — 87). כאן באה ההלכה ומכריעה: המבובז אל יבזבו יותר מחומש, כלומר, דרך כלל לא יוציא אדם יותר מן החלק החמישי ממה שיש לו. אך, כמובן, שההכרעה אינה המיד פשוטה כל כך, ומי יתן לנו חוקר בעל השכלה פילולוגית ומעלה פילוסופית כאחד, שיבאר לנו, כיצד מבליטה ספרותנו בימי הביניים, ומנורת המאור בפרט, את העולם האחד שבי' ספרות המסורות של התלמוד והמדרש.

מן אלנקאווה ועד עננו

כשהרציתי במסיבה מצומצמת על "מנורת המאור" שלנו, קראתי משל יפה מתוך הדרך השלישי, והוספתי שהמשל ידוע לי, אך איני יכול לזכור מקומו. מיד העירני אחד השומעים, שוראי אינו ידוע לי אלא — מתוך "הכנסת בלח" של ש. י. עננו (שם), כרך א', רמ"ט, ואצל אל נקאווה ג' 97). לו הייתי מורה לעברית, הייתי נותן לתלמידים להשוות את שתי הנוסחאות, שילמדו את סוד הצמצום והמשקל, שאבד קצת בספרות של ימי הביניים ושעננו מהדשו. בהכנסת בלח" רשום, שהמשל הוא מסידור השל"ה שלקחו מספר המוסר. ואולם ספר המוסר של ר' יהודה אבן בל"ה, ספר נפוח מאד במאות הסודמות, וגם מקור לספר המוסר ביהודית-אשכנזית "לב טוב", אינו ברובו — לפי דברי מו"לנו — אלא העתקה וקיצור של ספרו של אל נקאווה. כבר הזכרנו במ"ע, "שני מנורת המאור", שספר מנ"ר המאור המיוחס לר' יצחק אבוב, המקובל כל כך עד היום בתפוצות יש-

צחה, יש שהמחבר הביא קטע אחד פעמים ובחילופי לשונות, ומכאן ומכאן איות אחרות חסיד המו"ל, שלא היה לפני אלנקאווה מדרש עברי בשם זה, אלא שהוא עצמו תרגם מארמית כדרך שעשה זאת בכמה מקומות מן התלמוד. לא כל הקטעים המובאים מספר הזוהר במנורת המאור הם לפי טעמנו — אך זה תלוי בוחר עצמו; לי נראה שאלנקאווה נתן אנתולוגיה יפה, אך יודעו דבר. יחליטו. הקטע הבא הוא שנמצא בספרנו פעמים (ג' 68, ד' 297).

"אבא היה יושב בשער לוד וראה אדם אחד בא מן הדרך וזוהי ע"ה מן הדרך. נכנס וישב בחורבה אחת בשער לוד והיה בו כותל רעוע, וישב תחתיו וישן. נסתכל בו ר' אבא וראה נחש אחד שהיה בא לנשוך לאותו האיש. יצאה חיה אחת מן החורבה והרגה לאותו נחש. היקין האיש ההוא וראה לה כיון שעקר את רגליו להלך, מיד נפל הכותל על המקום שהיה שוכב בו ונמלט. ור' אבא רואה. אמר, אדם זה שנעשו עמו נסים כאלה, וראי כשר הוא. בא ואמר לו מה מעשיך, שהרי הקדוש ברוך הוא עשה עמך נסים גדולים, ולא לחנם נעשו לך. אמר לו, מימי לא נמלטו רעה לאדם בעולם, ולא עשה לי אדם שום רעה, אלא שמחלתי לו. מיד, ולעולם לא עליתי על מטתי לישון בלילה עד שמחלתי לכל אדם שציער אותי. ולא הייתי חושש לאותה רעה שעשה לי, ולא די אלא שמאותו היום ואילך הייתי משתדל בטובתו." המס' גדת הספרות, שדוגמתה אתה מוצא בתלמודים פעמים אחדות, היא, כמובן, טפלה, העיקר הוא המוסר שבסופה. מאחר שהקטע הזה אינו מבליט כל כך את הסגנון המקומם של הזוהר, אציג בזה עוד פסקה ממין אחר:

"אשריהם, ישראל, שהם אחוזים בהקב"ה, והקב"ה אחוז בהם... אמר ר' שמעון, זיווג זכר ונקבה נקרא אחד, לפי שזכר בלא נקבה, חצי נזר הוא, וחצי אינו אחד שלם. וכשארם מודווג לבת זוגו, נקרא אחד, שנאמר, על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו וידבק באשתו והיו לבשר אחד. כך כשהקדוש ברוך הוא מודווג לכנסת ישראל ובונה בית המקדש נקרא אחד, שנאמר והיה ה' למלך על כל הארץ כיום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. ובשישאל מייחדים אותו בכל יום ואומרים שמע ישראל וכו', כאילו נזדווגו בשכינה, ואז שמו של הקב"ה אחד." — כלום לא מענין הדבר, שאלנקאווה הביא את הקטע הזה בפרק "נשואי אשה"?

סוג שביעו של מקורות היא ספרות המשל והמוסר ההללית הרווחת בימי הביניים ושעיקר מקורה, כנראה, בחורו ופרס, אלא שקיבלה את צורתה ע"י המליצה הערבית. קטעים כאלה פותחים לפי הרוב: אמר החכם, או מעשה בחסיד, הם החלקים החלישים והתפלים שבספר, ואינם עליים תמיד בד ככך עם ההשקפות הנכונות ממקור ישראל.

אחרות

לעומת ריבוי זה של מקורות יש באמת להתפעל מן האחדות הפנימית שבספר. מקיף זה, אלנקאווה לא עשה אותה. הוא מצא לפניו ביחודות שבי' תוכה היה. אכן, כמעט ששכחנו כבר את השלמות הפנימית שבנעולם של זה. כל אלה — תשובה בצדה, לכל תול' פעם — מקומה הקבוע בדרך העולם. התאולוגים הנוצרים, המרובים עכ"ש, היו להתעניין ביהדות התלמודית, נזהרם להכלים את חוסר השיטה, כב' יפול שיש בה, את הסתירות המצויות לכאורה בשאלות המוסר והתאולוגיה.

בה ארעה צאנך אשמור. משה רבנו ע"ה: ומשה היה רועה את צאן יתרו. רוד ע"ה: ויפתחו ממלכות הצאן. עמוס: כי בוקר אנכי ובולס שקמים. גדולה מלאכה, שלא שרתה רוח הקדש. על אלישע אלא מתוך המלאכה; דכתיב: וילך משם וימצא את אלישע בן שפט והוא חורש. ואמר לו אליהו ע"ה: שוב, כי מה עשיתי לך? כדי שלא יבטל מן המלאכה. — מעשה בר' יאשיהו שהיה מפנה את כליו, ערב שבת עם חשכה, מכית (כל' הדר) זו לבית זו, מוית זה לוית זה. אמרו, למה אתה עושה כך? אמר להם, כדי שחבר נס שבת מתוך מלאכה" (ג' 301-300). כדאי לשים לב לפסקה הראשונה, היא מיוסדת על בריתא בסוף מסכת סו"ט. שין, שם נאמר: מימי לא ראיתי צבי קיין וארי סבל ושוכל חנווני והם מת-פרנסים שלא בצער (כלומר, מבלי לע' בור) והם לא נבראו אלא לשמשינו לשמש את קונינו... אלא שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי. כלומר, כאן מתוארה המלאכה כקללה שנית' נה לאדם ולא לחיה, אעפ"י שזו שפלה. הדרשן של משנת ר' אליעזר הפך את הקללה לברכה, מעולה, ודרך אגב, הדי' גיש, שאין החיה שפלה.

מעשה בשני תינקות

המעשה הזה, הפסוק מפרק, "לשמות בהקל" ושמשי דוגמה לאגדות הנאות השפונות ב"מנורת המאור" זה. הראה לי החכם שאול ליברמן, שספר המוסר של ר' יהודה אבן בל"ה, שהעתיק את הספור הזה מספרנו — רשם עוד את מקורו של זה: מדרש דברים רבה, מדרש זה יש, כמובן, כידינו, אך לפני אלנקאווה היו הרבה חלקים שלא הגיר עני אליו.

"מעשה בשני תינקות שהיו משכר נה אחת והיה אחד בן, עני והאחד בן עשיר, והיו חולקים לבית הסופר (כלו) מר לבית הספר). בכל יום היה חולך בן העשיר ועמו חתיכות בשר ויבצעים לאכול, וכל מה שחית מתאווה ממה שהיה אביו מותר משולחניו, ובן העני היה חולך לבית הסופר והיה מוליך עמו שני חדיבין. והיה רואה לבן העשיר ממה שהיה אוכל והיתה נפשו מתעננת (מתעננת?) עליו. והיה אביו רואה פניו משונות, הלך ולקח ליטרא אחת של בשר ובשלה, וכיון שבא הנער מבית הספר, אמר לו אביו, בוא ואכול ממה שאתה מתאוה. עד שהוא חולך לביתו לפניו, נכנס חבלב, והושיט ראשו לתוך הקדרה; בקש להוציא ראשו ולא יכול. ויצא חבלב וברך, וראשו בתוך הקדרה. אמר לו אביו, בני עמוד ונצא ונראה לחיבן ברה חבלב; הואיל ולא נעשית לאותו, נציל (כלל הפחות) הקדרה. עמד הוא ובנו ורצו אחר הכ' לבן כיון שיצאו מתוך הבית, נפל הבית. אמר לבנו, נודה ונשבח להקדוש ברוך הוא, ונשמח בחלפנו, שלא יצאנו להציל את הקדרה, אלא למלט את נפ' שותינו" (ד' 228).

שאר סוגי המקורות של מנורת המ"א הם ספרות האגונים; הפוסקים ובעלי החלכה; ספרי מוסר; הפולסור פים (בעיקר חובות הלכות); אולי אמונות ודעות של ר' סעדיה, אך כנראה, לא מורה נבוכים של הרמב"ם.

מדרש וידוי אור הוא הזוהר

דיברתי כבר על בעיות אחרות הקי שורות בספרות ההלכה והפוסק, וכאן רצוני להעיר, שאלנקאווה מבין בשכי' עים קטעים מספר הזוהר, אך אינו קורא לו אפילו פעם אחת בשם זה, אלא מביאו בשם "מדרש וידוי אור" והמסעם איננו בארמית, אלא בעברית.

לתולדות "החלוץ"

לחשוב, כי קודם לשנת תרע"ח לא היתה תנועה חלוצית מאורגנת ברוסיה, ולא בלבד הקורא הפשוט, עלול לטעות, וזו, שהיה אתה, מוצא אותה טעות ממש. בותוס שכתבתי, י. בן צבי מנסה ברשימתו, "אמריקה, שהקדימה את אי"ר רופה", שנתפרסמה ב"מאסף לתולדות החלוץ", לעיין את ראשית התווה של התנועה החלוצית. באמריקה בשנת תרע"ה, הנראית לו כ"מאורע שקרה בשלוש שנים לפני הוסד החלוץ ברוסיה".

נראה שהגליו הזה הפתיע את המני' לה עצמו. בן צבי עצמו הוא סובב שאותה ההתעוררות כאן בעיקר בהש' פעת החברים שהגלו באותו זמן מארץ ישראל, כלומר, שלא היתה אותה התי' עוררת אלא אפי' וזוהי כללה טעות. וזו צריכה תיקון. ותוכנה נלחץ

ב"מאסף" לתנועת "החלוץ", שיצא על ידי מרכז הסתדרות, "החלוץ" העירי (תר"צ, ירשה) וכן בספר "הח' לוי ברוסיה", לתולדות החלוץ הכל' ה' ליגלי (הלאומי עמלני) שיצא לאור בתל-אביב תרצ"ב על ידי משלחת תיו' לארץ של החלוץ הכללי ליגלי ברוסיה בשני הכצבים, שלוקטו בהם חלכ' נים הראשונות לתולדות התנועה החד' לציונית, לא שורטטו בבחירות ראויה דרכיו הראשונות של "החלוץ" כתנו' עה לארגונה של העליה העובדת והכ' שרתה.

ניה שריויים בערפל מופיעה לעיני המס' תכל' בשנת תרע"ח כעין גילוי-פתאום הסתדרות מאורגנת ועצמאית של "הח' לוי" ברוסיה והקורא שאינו במי' בתול' התי' התנועה ממקורות אחרים, יכול